

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԵՐՈՒՅԱՆ

ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՀԱՄԱՑԱՆՑԱՅԻՆ ԿԱԽՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v1i72.241

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է սովորողների համացանցային կախվածության դրսևորումների առանձնահատկությունների համակողմանի ուսումնասիրությանը և բովանդակային բնութագրմանը՝ վարքային, հուզական, ճանաչողական, սոցիալական, հաղորդակցական և ուսումնական ոլորտներում:

Մեր իրականացրած հետազոտություններն ու մասնագիտական գրականության վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ համացանցային կախվածությունը բազմազործոն և բազմամակարդակ երևույթ է, որը ձևավորվում է անձնային, ընտանեկան, կրթական և տեխնոլոգիական գործոնների փոխազդեցության պայմաններում: Այն արտահայտվում է համացանցի օգտագործման նկատմամբ վերահսկողության թուլացմամբ, առցանց գործունեության առաջնայնությամբ, հուզական փոխհատուցման որոնմամբ, տարբեր ինքնությունների նշանակության ձևավորմամբ և սոցիալական հարաբերությունների վերակառուցմամբ՝ հոգուտ վիրտուալ միջավայրի:

Հիմնավորվում է, որ համացանցային կախվածությունը դրսևորվում է մի շարք փոխկապակցված մակարդակներում՝ վարքային, ճանաչողական, հուզական և սոցիալական:

Ներկայացվում և բնութագրվում են համացանցային կախվածության դրսևորումների առանձնահատկությունները՝ հաշվի առնելով անձի վարքային, ճանաչողական, հուզական, սոցիալ-հոգեբանական, ուսումնական, տարիքային-զարգացական և հաղորդակցական բնութագրերը:

Հատուկ ուշադրություն է դարձվում հաղորդակցական առանձնահատկություններին՝ առցանց հաղորդակցության գերակայությանը, անանուն ինքնաներկայացման հնարավորություններին, արագ սոցիալական կապերի հաստատման մեխանիզմներին և խմբային թվային փոխազդեցությունների ներգրավող ազդեցությանը:

Տեսական մեկնաբանությունը հիմնվում է Շ. Սթրայքերի ինքնության տեսության վրա, որի շրջանակում համացանցային կախվածությունը դիտարկվում է որպես դերային ինքնությունների հիերարխիայի վերաբաշխում, երբ առցանց ինքնությունը ձեռք է բերում բարձր նշանակություն և նվիրվածության աստիճան՝ թվային միջավայրում խորհրդանշական հաստատման շնորհիվ:

Այս համատեքստում դիտարկվում է նաև Թ. Հիրշի սոցիալական վերահսկողության տեսությունը, որի համաձայն համացանցային կախվածությունը ձևավորվում է սոցիալական կապերի, ներգրավվածության, սոցիալական նորմերի նկատմամբ հավատքի և պարտավորությունների թուլացման պայմաններում:

Նշված մոտեցումները հնարավորություն են տալիս խնդիրը դիտարկել ոչ միայն որպես անհատական վարքային խանգարում, այլև որպես սոցիալական փոխազդեցություններով և ինքնության կառուցմամբ պայմանավորված գործընթաց:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ . համացանցային կախվածություն, առանձնահատկություն, սոցիալական հարաբերություններ, հաղորդակցություն, վարքագծային դրսևորումներ, սոցիալական ինտեգրում, կանխարգելում, առցանց դերային ինքնություն, նշանակալիություն, թվային միջավայր:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Համացանցային կախվածության վերաբերյալ հետազոտություններով ապացուցված է, որ սովորողների շրջանում այն կարող է դրսևորվել տարբեր ոլորտներում՝ վարքային, հուզական, ճանաչողական և սոցիալական: Այս դրսևորումները հաճախ փոխկապակցված են և կախված են անձնային, ընտանեկան, կրթական և տեխնոլոգիական գործոններից: Համացանցային կախվածությունը դրսևորվում է մի շարք փոխկապակցված մակարդակներում: Ուստի հողվածում խնդիր է դրվել բնութագրել այդ դրսևորումների տեսակներն ու առանձնահատկությունները:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտությունը կատարվել է մանկավարժական հետազոտության մեթոդներով և սկզբունքներով, ինչպես գիտական գրականության բովանդակային վերլուծության, այնպես էլ տեսակետների, հայեցակարգային մոտեցումների համադրման, համեմատության սկզբունքներով: Հետազոտության նպատակն է եղել բացահայտել սովորողների համացանցային կախվածության դրսևորման առանձնահատկությունները վարքային, հուզական, ճանաչողական, սոցիալական ոլորտներում, ինչպես նաև պարզել դրա փոխկապակցությունը ուսումնառության արդյունավետության հետ:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Հետազոտության վերաբերյալ արտերկրյա և հայրենի գիտական գրականության մեջ դիտարկված են հիմնախնդրի կլինիկական, հոգեբանական, սոցիոլոգիական տեսանկյունները, սակայն մանկավարժական գրականությունում դեռևս լիարժեքորեն ուսումնասիրված չեն սովորողների համացանցային կախվածության կանխարգելման միջոցները:

Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ մի շարք արտերկրյա գիտնականների կողմից առանձնացված են դեռահասների համացանցային կախվածության դրսևորումները:

Դրանց թվին են պատկանում՝

Վարքագծային դրսևորումները

Կ. Յանգը համացանցային կախվածության հիմնական ախտանիշների թվին է դասում.

- օգտագործման ժամանակի վերահսկման կորուստը,
- համացանցում մնալու անհրաժեշտության մշտական զգացումը,
- օգտագործման շարունակումը՝ չնայած բացասական հետևանքներին (Young S., 1998):

Հուզական դրսևորումները.

Համացանցից զրկվելու դեպքում դիտվում են անհանգստություն, գրգռվածություն, տրամադրության անկում, ագրեսիվություն, իսկ օգտագործման ընթացքում՝ ժամանակավոր հուզական բավարարվածություն (Griffiths M., 2005):

Ճանաչողական դրսևորումները.

Կախվածությանը բնորոշ են համացանցի շուրջ կենտրոնացած մտքերը, վարքի արդարացումը և խնդրի ժխտումը: Այս երևույթը Գրիֆիտսը բնորոշում է որպես նշանակալիություն, այսինքն՝ այն զգացումը, երբ կախվածության օբյեկտը գերիշխում է անձի գիտակցության մեջ և դառնում է կյանքի գլխավոր իմաստը (Goffman E., 1963):

Սոցիալական դրսևորումներ

Դրսևորումների այս տեսակը ընթանում է սոցիալական գործոնների ազդեցության տակ. համացանցային կախվածությունը հաճախ ուղեկցվում է իրական սոցիալական հարաբերությունների սահմանափակմամբ, ընտանիքից և կրթական միջավայրից հեռացմամբ, ինչպես նաև վիրտուալ հարաբերությունների գերարժևորմամբ (Caplan S., 2007):

Ելնելով վերոբերյալ դիտարկումներից, ինչպես նաև հիմնախնդրի վերաբերյալ այլ հետազոտությունների ուսումնասիրություններից և դրանցում առկա բնութագրումներից՝ մենք հանգեցին այն գիտական համոզմանն, որ **սովորողների համացանցային կախվածությունը պայմանավորված է անձնային, սոցիալական, ընտանեկան, կրթական և տեխնոլոգիական գործոնների փոխազդեցությամբ և ունի դրսևորման որոշակի առանձնահատկություններ:**

Կախվածության դրսևորումներն ընդգրկում են վարքագծային, հուզական, ճանաչողական և սոցիալական ոլորտները՝ խաթարելով անհատի լիարժեք

զարգացումը և սոցիալական ինտեգրումը հասարակությունում: Հետևաբար, համացանցային կախվածության կանխարգելումն ու հաղթահարումը պահանջում են համալիր միջգիտական մոտեցում:

Սովորողների համացանցային կախվածության հիմնական առանձնահատկությունները հետևյալն են՝

1. Վարքային առանձնահատկություններ.

- համացանցում անցկացվող ժամանակի շարունակական աճ,
- օգտագործման նկատմամբ վերահսկողության նվազում,
- պլանավորվածից ավելի երկար առցանց մնալը,
- հիմնական պարտականությունների (ուսում, տնային առաջադրանք, առօրյա գործեր) անտեսում,
- քնի ռեժիմի խախտում,
- առցանց ակտիվության առաջնայնացում այլ գործունեությունների նկատմամբ:

2. Հոգեբանական առանձնահատկություններ.

- համացանցը կիրառվում է որպես միջավայրից **հոգեբանական փախուստի միջոց** (սթրեսից, տազնապից, մենությունից)
- տրամադրության կարգավորում առցանց միջավայրի միջոցով,
- դյուրագրգռություն կամ լարվածություն համացանցից զրկվելու դեպքում,
- ինքնազնահատականի անկայունություն,
- սոցիալական անհարմարավետության դեպքում առցանց շփման նախապատվություն (Կապլանի սոցիալական հարմարավետության մոդել):

3. Ճանաչողական առանձնահատկություններ,

- համացանցի օգտագործման մասին մշտական մտքեր,
- ուշադրության կենտրոնացման դժվարություններ,
- ուսումնական գործունեության նկատմամբ հետաքրքրության նվազում,
- արագ պարզատրման և անմիջական խթանման սպասում.
- իրական և վիրտուալ առաջնահերթությունների խառնուրդ:

4. Սոցիալական առանձնահատկություններ.

- իրական շփումների կրճատում,

- ընտանեկան հաղորդակցության նվազում,
- սոցիալական մեկուսացման ռիսկ,
- առցանց հարաբերությունների գերարժևորում,
- վիրտուալ ինքնաներկայացման գերակա դեր,
- սոցիալական հմտությունների դանդաղ զարգացում (մասնավորապես դեռահասների մոտ),

5. Հուզական առանձնահատկություններ.

- անհանգստություն և լարվածություն օֆլայն միջավայրում,
- տրամադրության տատանումներ,
- ձանձրույթի նկատմամբ ցածր հանդուրժողականություն,
- արագ հուզական ներգրավում թվային բովանդակությանը,
- պարզևատրման համակարգի զգայունություն (դրպամինային մեխանիզմների ակտիվացում):

6. Ուսումնական առանձնահատկություններ.

- առաջադիմության անկում,
- սովորելու մոտիվացիայի նվազում,
- առաջադրանքների ուշացում կամ չկատարում,
- մակերեսային ուսուցման միտում,
- ուշադրության մասնատվածություն դասերի ժամանակ:

7. Զարգացման տարիքային առանձնահատկություններ (սովորողների դեպքում)

- ինքնակարգավորման մեխանիզմների դեռևս ոչ լիարժեք ձևավորվածություն,
- հասակակիցների ազդեցության բարձր մակարդակ,
- նույնականացման և ինքնահաստատման պահանջ,
- ռիսկային վարքագծի նկատմամբ ավելի բարձր զգայունություն,
- համացանցում

8. Հաղորդակցական առանձնահատկություններ.

- համացանցային հաղորդակցության 24 ժամյա դյուրին և անկաշկանդ մուտքի հնարավորություն, որը ընդլայնում է պոտենցիալ սոցիալական ցանցերի

սահմաններն ու հասանելիությունը, և հենց այդ բազմազանությունն է, որ շատերին ներգրավում է վիրտուալ աշխարհ (**Интернет – зависимость..., 2009**):

- **Առցանց հաղորդակցության գերակայություն.** սովորողները հաճախ նախընտրում են հաղորդակցվել համացանցային հարթակներում՝ սոցիալական ցանցերում, մեսենջերներում կամ վիրտուալ խաղերում: Այս առցանց հաղորդակցությունը զգալիորեն գերիշխում է իրական շփումների նկատմամբ, ինչը բնորոշ է հատկապես ինտրովերտ կամ սոցիալական հաղորդակցման դժվարություններ ունեցող սովորողների համար (**Cheng C., & Li A.Y.L., 2014**).
- **Անվտանգության և ինքնարտահայտման զգացում.** համացանցային միջավայրն ապահովում է անվերահսկելի շփում, որտեղ սովորողները կարող են արտահայտել իրենց կարծիքները, զգացմունքները և հետաքրքրությունները՝ առանց անմիջական սոցիալական ռիսկի:

Նրանք կարող են ներկայանալ այնպես, ինչպես կոճվարանան ներկայանալ դեմ առ դեմ շփման իրավիճակներում:

Էլեկտրոնային հաղորդակցման միջոցները նպաստում են անհատի մի շարք կարևորագույն հատկանիշների լիարժեք դրսևորմանը /գենդեր, տարիք, ազգային, կրոնական պատկանելիություն և այլն/, որոնք, միգուցե, դեմ առ դեմ շփման իրավիճակային շրջանակներում բարենպաստ ազդեցություն են ունենում միջանձնային հարաբերությունների վրա՝ խթանելով անձի խմբային պատկանելիության զգացումը, որով վերջինս դառնում է անհերքելիորեն կախված մյուսի ընկալումներից:

Սա նպաստում է այն երևույթի ձևավորմանը, որը Գրիֆիտսը բնորոշում է որպես նշանակալիություն («salience»՝ առցանց ակտիվության գերիշխանություն գիտակցության մեջ (**Griffiths M., 2005**)).

- **Նյութերի արագ փոխանակում և տեղեկատվության ձգտում.** առցանց հաղորդակցությունը հարթակում ապահովում է անմիջական հաղորդակցություն, ֆայլերի, լուսանկարների և տեսանյութերի փոխանակում: Սովորողները սովորաբար առավել ակտիվ են այնտեղ, որտեղ հնարավոր է թարմ, արագ արձագանքող, բազմաշերտ հաղորդակցություն (**Young K., 1998**):

Սովորողների անանուն ինքնությունը թույլ է տալիս վերջիններիս ավելի անկաշկանդ շփումներ և ծանոթություններ հաստատել այլոց հետ, որը դեմ առ դեմ շփման պարագայում այդքան էլ դյուրին չէ:

- **Խմբային կամ թիմային առցանց շփում.** մուլտիպլեյեր խաղերը, առցանց դասընթացները և նախագծային հարթակները նպաստում են թիմային աշխատանքի ձևավորմանը, բայց միաժամանակ հաճախ առաջացնում են կախվածության ռիսկ, երբ խմբային առցանց գործունեությունը սկսում է գերիշխել ուսումնական և ընտանեկան պարտականությունների նկատմամբ (**Ko C.-H., 2010**): Սա խթանում է անձի խմբային պատկանելիության զգացումը, որով վերջինս դառնում է անհերքելիորեն կախված մյուսի ընկալումներից:
- **Հուզական և սոցիալական փոխհատուցում.** համացանցային հաղորդակցությունը հաճախ ծառայում է որպես հուզական աջակցություն և սոցիալական կապերի ապահովում: Սովորողները կարող են գտնել ընկերներ, ընդունել նրանց կարծիքները, ինչը պակասում է իրական կյանքում, և ինչը մեծացնում է հաղորդակցման առցանց հաճախականությունը (**Cheng C., 2014**): Այսինքն՝ համացանցը հնարավորություն է ընձեռում սովորողներին՝ անկախ նրանց գտնվելու աշխարհագրական վայրից, «ընդարձակելու մարդկանց ընդունակությունները, կիսվելու ընդհանուր մտքերով, հետաքրքրություններով և տեղեկատվությամբ» (**Интернет-зависимость, 2009**):
- **Մասնակցության ակտիվությունը և կախվածության ռիսկ.** առցանց հաղորդակցությունը հաճախ ուղեկցվում է զգայունության բարձրացմամբ, արձագանքների ակնկալիքով և սոցիալական հաստատմամբ, ինչն ուժեղացնում է կախվածության առաջացման ռիսկը (**Young K., 2004**):

Սովորողները շուտ են ընտելանում մշտական առցանց մասնակցության գաղափարին, ինչը դժվար է վերահսկել ծնողական կամ մանկավարժական միջամտությամբ:

- **Մատչելի ինքնաներկայացման հնարավորությունը և բազմազանություն.** սովորողները կարող են ներկայանալ այնպես, ինչպես կոժվարանան ներկայանալ դեմ առ դեմ շփման իրավիճակներում: Էլեկտրոնային

հաղորդակցման միջոցները նպաստում են անհատի մի շարք կարևորագույն հատկանիշների լիարժեք դրսևորմանը՝ անկաշկանդ հաղորդակցում, հուզական ոլորտի ժամանակավոր կայունացում, ապրումակցում, պատասխանատվության զգացում, որը խթանում է անձի խմբային պատկանելիության զգացումը, և որով վերջինս դառնում է անհերքելիորեն կախված մյուսի ընկալումներից:

Սովորողների անանուն ինքնությունը թույլ է տալիս վերջիններիս ավելի անկաշկանդ շփումներ և ծանոթություններ հաստատել այլոց հետ, որը դեմ առ դեմ շփման պարագայում այդքան էլ դյուրին չէ:

Վերոհիշյալ հիմնական առանձնահատկությունները, շատ անձանց համար համացանցային հաղորդակցությունը դարձնում են ավելի հրապուրիչ, ինչն էլ աստիճանաբար սովորողներին մղում է համացանցային կախվածության:

Համացանցում, որտեղ տեղեկատվության ընդունված սիմվոլները, սահմանները, չափանիշները բացակայում են, ի տարբերություն դեմ առ դեմ շփման առանձնահատկությունների ու նորմերի՝ միջանձնային էլեկտրոնային շփման համար այն ներկայացնում է ռադիկալ տարբեր իրավիճակային հարթակ և ապահովում է փոխադարձ ազատ շփումը:

Համացանցում, որտեղ ընդունված տեղեկատվական սիմվոլները և դրանց իրականացման ձևաչափերը բացակայում են, իրենց հերթին կարող են որոշակի ազդեցություն ունենալ ասովորողների ինքնության վրա:

Սոցիալ-հոգեբանական ժամանակակից մոտեցումներում համացանցային կախվածությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես վարքային խանգարում, այլև որպես ինքնության կառուցման և պահպանման գործընթացների հետ փոխկապակցված երևույթ: Այս համատեքստում արդյունավետ տեսական հիմք է հանդիսանում Շ. Սթրայքերի ինքնության տեսությունը, որը ձևավորվել է սիմվոլիկ ինտերակցիոնիզմի ավանդույթի շրջանակում և բացատրում է, թե ինչպես են անձի սոցիալական դերերը և դրանց նշանակությունները սոցիալական կառուցվածքի ներսում դառնում վարքի կարգավորիչ մեխանիզմներ (**Stryker S., 1980**):

Շ. Սթրայքերի տեսության առանցքային գաղափարն այն է, որ ինքնությունը պայմանավորված է սոցիալական կառուցվածքով և ձևավորվում է անձի զբաղեցրած սոցիալական դերերի հիման վրա:

Ըստ նրա՝ ինքնությունը հանդիսանում է **ինքնորոշման ներքին համակարգ**, որի միջոցով անհատը պատասխանում է «ով եմ ես» հարցին տարբեր սոցիալական իրավիճակներում: Յուրաքանչյուր սոցիալական դեր (օրինակ՝ սովորող, ուսանող, ընկեր, ընտանիքի անդամ) ձևավորում է համապատասխան **դերային ինքնություն**, որը դառնում է վարքի կարգավորման հիմք տվյալ իրավիճակում:

Շ. Սթրայքերի համոզմամբ՝ անձի ինքնությունը բաղկացած է բազմակի դերային ինքնություններից, որոնք կազմակերպված են հիերարխիկ համակարգով՝ ըստ դրանց սուբյեկտիվ կարևորության: Որքան բարձր է որևէ ինքնության նշանակալիությունը, այնքան մեծ է հավանականությունը, որ տվյալ ինքնությունը կակտիվանա տարբեր իրավիճակներում և կուղղորդի վարքը: Ինքնության ակտիվացումը սերտորեն կապված է սոցիալական փոխազդեցությունների և հետադարձ կապի հետ, որոնց միջոցով տվյալ դերը ստանում է հաստատում կամ մերժում:

Ելնելով այս տեսությունից՝ համացանցային կախվածությունը կարելի է մեկնաբանել որպես գործընթաց, որի ընթացքում անձի **առցանց դերային ինքնությունը** ձեռք է բերում գեր նշանակալիություն և աստիճանաբար գերակայում է անհատի մյուս ինքնություններին՝ ուսումնական, ընտանեկան, մասնագիտական կամ քաղաքացիական: Թվային միջավայրում իրականացվող դերերը (օրինակ՝ օնլայն խաղացող, կոնտենտ ստեղծող, ցանցային հաղորդակցող, վիրտուալ համայնքի ակտիվ անդամ) հաճախ ապահովում են արագ և չափելի սոցիալական արձագանք՝ հավանումներ, մեկնաբանություններ, վարկանիշներ, խաղային առաջընթաց, հետևորդների աճ, որոնք հանդես են գալիս որպես սիմվոլիկ հաստատման ազդակներ:

Երբ ուսումնական միջավայրը բավարար չափով չի ամրապնդում սովորողի ինքնությունը (ցածր ակադեմիական հաջողություններ, ուսուցչի կամ հասակակիցների կողմից նրա անձի ճանաչման պակաս), տվյալ ինքնության նշանակալիությունը նվազում է: Այս պայմաններում անձը հակված է ակտիվացնել այն ինքնությունները,

որոնք համացանցը առաջարկում է, և որոնք ապահովում են սոցիալական ընդունում և ինքնահաստատում (**Goffman E., 1963**):

Համացանցային միջավայրը՝ հատկապես սոցիալական ցանցերն ու առցանց խաղերը, սովորողներին առաջարկում են լայն սոցիալական կապեր, արագ արձագանք և դրական ամրապնդում (հավանումներ, մեկնաբանություններ, վարկանիշներ): Արդյունքում ձևավորվում է վիրտուալ ինքնություն, որը ամրապնդվում է բազմաթիվ սոցիալական կապերով և աստիճանաբար ձեռք է բերում բարձր նշանակալիություն:

Այս հաստատումները նպաստում են տվյալ ինքնության ամրապնդմանը և վարքային կրկնությանը:

Մթրայքերի տեսության կարևոր բաղադրիչներից է նաև **ինքնության պարտավորվածության (identity commitment)** գաղափարը, որը վերաբերում է տվյալ դերային ինքնության հետ կապված սոցիալական կապերի և ներդրումների ծավալին: Երբ անհատը ձևավորում է լայն առցանց սոցիալական ցանց, ներդնում է զգալի ժամանակ և հուզական ռեսուրսներ թվային փոխազդեցությունների մեջ, բարձրանում է տվյալ ինքնության պարտավորվածության մակարդակը: Արդյունքում ձևավորվում է կայուն մոտիվացիոն կառուցվածք՝ շարունակելու առցանց ակտիվությունը նույնիսկ այն դեպքում, երբ այն սկսում է հակասել այլ սոցիալական դերերի պահանջներին: Մա համընկնում է խնդրային համացանցային օգտագործման մոդելների հետ, որոնցում ընդգծվում է ուժեղացված ներգրավվածության և վերահսկողության թուլացման դերը (**Davis R., 2001; Caplan S., 2007**):

Այսպիսով, ինքնությունը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ներքին ինքնագիտակցական կառուցվածք, այլև որպես սոցիալական հարաբերություններով ամրապնդված երևույթ (**Goffman E., 2005**):

Առցանց միջավայրը նաև ապահովում է ինքնաներկայացման ճկուն պայմաններ, որտեղ անձը կարող է ընտրովի կառուցել և ներկայացնել իր կերպարը: Մա հատկապես կարևոր է դեռահասների համար, որոնց մոտ ինքնության որոնման և ինքնահաստատման գործընթացները գտնվում են ակտիվ փուլում: Եթե օֆլայն սոցիալական միջավայրում ինքնության հաստատումը ուղեկցվում է դժվարություններով կամ բացասական փորձով, ապա առցանց տարածքը կարող է

դառնալ փոխհատուցող հարթակ: Այդ դեպքում առցանց ինքնությունը ստանում է ավելի բարձր արժեք և վարքագծային առաջնահերթություն, ինչն էլ մեծացնում է կախվածության ձևավորման ռիսկը (Kuss D., Griffiths M., 2017):

Այսպիսով, Սթրայքերի ինքնության տեսության շրջանակում համացանցային կախվածությունը կարելի է բնութագրել որպես **դերային ինքնությունների հիերարխիայում առցանց ինքնության կարևորության և պարտավորվածության աճի հետևանք և որպես սոցիալական դերային ինքնությունների վերադասավորում, որի ընթացքում առցանց ինքնությունը դառնում է առավել նշանակալի և սկսում է կարգավորել վարքը:**

Սովորողների դեպքում սա հատկապես վտանգավոր է, քանի որ նրա ինքնության թուլացումը կարող է հանգեցնել ուսումնական մոտիվացիայի անկման, ինքնակարգավորման խաթարման և սոցիալական մեկուսացման:

Տեսության կիրառական նշանակությունն այն է, որ համացանցային կախվածության կանխարգելման և հաղթահարման գործընթացում անհրաժեշտ է ոչ միայն սահմանափակել համացանցից օգտվելը, այլև **ամրապնդել սովորողի ինքնությունը՝** կրթական միջավայրում ստեղծելով դրական սոցիալական կապեր, բարձրացնելով ակադեմիական ինքնարդյունավետությունը և ապահովելով սոցիալական ճանաչում իրական միջավայրում:

Հակադրվելով այն մոտեցումներին, որոնք համացանցային կախվածությունը բացատրում էին որպես անհատի ներքին պաթոլոգիա կամ «վատ սոցիալականացում»՝ սոցիալական վերահսկման տեսաբան Թ. Հիրշը կախվածությունը չի մեկնաբանում որպես «անոմալ» կամ «հիվանդագին» վարք, այլ որպես **սոցիալական վերահսկման թուլացման հետևանք:** Անհատը չի դադարեցնում կախվածության վարքը, քանի որ սոցիալական կապերը այլևս բավարար ուժ չունեն նրա վարքը կարգավորելու համար:

Հիրշի հայեցակարգային մոտեցումն այն է, որ **մարդիկ բնականորեն հակված են շեղվող վարքի,** իսկ սոցիալական նորմերին համապատասխան վարքագիծը ձևավորվում է սոցիալական կապերի և վերահսկման շնորհիվ:

Ըստ Հիրշի՝ շեղվող վարքագիծն այնպիսի վարքագիծ է, որն առաջանում է այն դեպքում, երբ **թուլանում կամ խախտվում է անհատի կապը հասարակության հետ:**

Այլ կերպ ասած՝ հարցը ոչ թե «ինչու են մարդիկ շեղվում», այլ «ինչու են մարդիկ չշեղվում»: Եթե սոցիալական կապերը թույլ են կամ խզված, անհատը կորցնում է սոցիալական նորմերին համապատասխան վարքագիծը պահպանելու ներքին ու արտաքին դրդապատճառները:

Այս համատեքստում Հիրշն առանձնացնում է սոցիալական կապի չորս հիմնական տարր, որոնց թուլացումը հանգեցնում է շեղվող վարքագծի ձևավորմանը.

1. Կապվածություն.

Կապը նշանակալի մարդկանց հետ՝ ծնողներ, ուսուցիչներ, հասակակիցներ: Երբ այս կապը թույլ է, անհատը պակաս զգայուն է սոցիալական գնահատականի նկատմամբ:

2. Ներգրավվածություն.

Ժամանակի զբաղվածություն սոցիալապես ընդունելի գործունեությամբ (ուսում, աշխատանք, սպորտ): Երբ այս ներգրավվածությունը նվազում է, ավելանում է վարքի շեղման հնարավորությունը:

3. Հավատ.

Սոցիալական նորմերի և կանոնների լեգիտիմության ընդունում: Նորմերի արժեզրկումը հեշտացնում է շեղումը:

4. Պարտավորություն.

Այս հասկացությունները ենթադրում են ներդրումները սոցիալապես ընդունելի նպատակներում (կրթություն, ապագա կարիերա): Երբ անհատը քիչ բան ունի կորցնելու, շեղվող վարքը դառնում է ավելի հավանական:

Հիրշի տեսության շրջանակում **ցանկացած կախվածության վարքագիծ** (թմրամոլություն, ակոհոլիզմ, համացանցային կախվածություն, խաղային կախվածություն և այլն) դիտարկվում է որպես **շեղվող վարքի դրսևորում**, քանի որ այն խախտում է սոցիալապես ընդունելի վարքի նորմերը և թուլացնում անհատի սոցիալական կապերը:

Կախվածության դեպքում առանձնապես ակնհայտ են սոցիալական կապի բոլոր չորս բաղադրիչների խաթարումները.

- **Կապվածության թուլացում.** կախվածությունն ունեցող անձը աստիճանաբար հեռանում է ընտանիքից, ուսուցիչներից, իրական սոցիալական միջավայրից:
- **Ներգրավվածության նվազում.** ուսումնական, աշխատանքային կամ ստեղծագործական գործունեությունը երկրորդական է դառնում կախվածության օբյեկտի նկատմամբ:
- **Հավատի խաթարում.** սոցիալական կանոններն ու սահմանափակումները ընկալվում են որպես խոչընդոտ, ոչ թե արժեք:
- **Պարտավորության կորուստ.** կրթական ու մասնագիտական նպատակները արժեզրկվում են, քանի որ կախվածության վարքը դառնում է (**Hirschi T., 2002**): Այսպիսով կարելի է փաստել, որ Հիրշի տեսությունը հատկապես արդիական է, երբ.
- հանրակրթական դպրոցը չի ապահովում սովորողի ամուր սոցիալ-հուզական կապը **ուսուցչի և կրթական միջավայրի հետ,**
- սովորողը չունի բավարար **ներգրավվածությունն ուսումնական և արտաուսումնական գործունեության մեջ,**
- կրթության արժեքը չի ընկալվում որպես նշանակալի հետագա կենսագործունեության մեջ (**հավատի նվազում**),
- ապագայի նպատակները մշուշոտ են նրա համար (**պարտավորության թուլացում**):

Այս պարագայում համացանցային կախվածությունը հանդես է գալիս որպես **այլընտրանքային վարքագծային համակարգ**, որը փոխարինում է խաթարված սոցիալական կապերին:

Սոցիալական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ 3-րդ հազարամյակի բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը հասարակության անդամների սոցիալական օտարացումն է, որն առաջին հերթին արտահայտվում է ավանդական հասարակական ինստիտուտների հեղինակության կորստով, ինչի հետևանքով համացանցը դառնում է սոցիալականացման կարևոր ինստիտուտ:

Մենք կարծում ենք, որ ցանկացած կախվածության դեմ պայքարում և դրա կանխարգելման գործում ամենակարևորը խնդրի գիտակցումն ու դրա լուծման ուղիների մշակումն է:

Համացանցի օգտագործումը հանգեցնում է անձի հոգեկան, (աուտիզացիայի) և ֆիզիկական (ադիկցիայի) կամ երկուսի համակցված կախվածության ձևավորմանը՝ քիմիական և ոչ քիմիական ազդեցություններից, այդ թվում՝ համակարգչային խաղերից և համացանցից:

Այս պարագայում սովորողների համացանցային կախվածության խնդիրը հաղթահարելու համար, հատկապես անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր երեխայի, դեռահասի նկատմամբ անհատական և տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել, բոլոր միջոցները առաջին հերթին ուղղել ինքնության կառուցվածքի, դերային հավասարակշռության վերաձևավորմանը և սոցիալական հաստատման աղբյուրների վերակառուցմանը, սոցիալական հմտությունների, ինքնակարգավորման ճանաչողական-վարքային մեխանիզմների զարգացմանը: Վերոնշյալը պահանջում է համակարգված հոգեբանամանկավարժական ազդեցություն և ուղղորդում, որը հնարավոր է միայն կրթական, ընտանեկան և անհատական միջամտությունների համադրության պայմաններում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այսպիսով, ուսումնասիրելով սովորողների համացանցային կախվածության դրսևորումների առանձնահատկությունները՝ մենք արձանագրում ենք, որ սովորողների համացանցային կախվածությունը հանդիսանում է բազմաչափ սոցիալ-հոգեբանական երևույթ, որի դրսևորումները ընդգրկում են վարքագծային, հուզական, ճանաչողական, սոցիալական և հաղորդակցական ոլորտները և փոխկապակցված են ինքնության ձևավորման ու սոցիալական կապերի կառուցվածքի հետ:

Թվային միջավայրը ստեղծում է արագ սիմվոլիկ ինքնահաստատման և ինքնաներկայացման պայմաններ, ինչի արդյունքում առցանց դերային ինքնությունը կարող է զերակշռել և դուրս մղել ուսումնական, ընտանեկան և սոցիալական այլ դերերը:

Հիմնախնդրի վերաբերյալ գիտական գրականության տեսական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ համացանցային կախվածության ձևավորումը կապված է ինչպես առցանց ինքնության նշանակալիության և պարտավորվածության աճի (Մթրայքեր), այնպես էլ սոցիալական կապերի թուլացման (Հիրշ) հետ: Հետևաբար, պետք է մշակել դրա կանխարգելման և հաղթահարման արդյունավետ ռազմավարություններ, որոնք պետք է ուղղված լինեն ոչ միայն սովորողների համացանցի օգտագործման սահմանափակմանը, այլ նաև սովորողի օֆլայն ինքնության ամրապնդմանը, կրթական միջավայրում սոցիալական ճանաչմանը, ուսումնական և անտառուսումնական գործունեություններում ակտիվ ներգրավվածությանը, դերային հավասարակշռության վերականգնմանը և ինքնակարգավորման մեխանիզմների զարգացմանը:

Խնդրի լուծումը պահանջում է համակարգային, միջգիտական և տարբերակված մոտեցում՝ համադրելով հոգեբանամանկավարժական աջակցությունը, ընտանեկան ներգրավումը, մանկավարժական ուղղորդումը և սոցիալական հմտությունների զարգացումը, ազատ ժամանակի բովանդակալից կազմակերպումը: Միայն մանկավարժական, ընտանեկան և մասնագիտական համագործակցության պայմաններում է հնարավոր նվազեցնել կախվածության ռիսկերը և ապահովել սովորողի լիարժեք սոցիալական ինտեգրումն ու զարգացումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Internet Addiction: Psychological Nature and Dynamics of Development /Internet-zavisimost': psikhologicheskaya priroda i dinamika razvitiya/ (2009)**, Ed. A.E. Voyskunsky. Moscow, Akropol, 279-294.
2. **Goffman E. (1963)**, Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Englewood Cliffs: NJ.
3. **Griffiths M. (2005)**, A " components" model of addiction within a biopsychosocial framework. Journal of Substance Use, 10, 191-197.
4. **Davis R. (2001)**, A cognitive behavioral model of pathological Internet use Computers in Human Behavior, 17, 187-195.

5. **Caplan S. (2007)**, Relations Among Loneliness, Social Anxiety, and Problematic Internet Use // *CyberPsychology & Behavior*.. Vol. 10 (2). P. 234—242, doi:10.1089/cpb.2006.9963.
6. **Ko, C.-H., Yen, J.-Y., Yen, C.-F., Chen, C.-S., & Chen, C.-C. (2010)**, The association between Internet addiction and family factors among adolescents in Taiwan. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 369–375.
7. **Kuss D., & Griffiths M. (2017)**, Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(3), 311.
8. **Stryker S., & Burke P. (2000)**, The past, present, and future of an identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(4), 284–297.
9. **Hirschi T. (2002)**, Causes of delinquency. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
10. **Cheng C., & Li, A. Y. L. (2014)**, Internet addiction prevalence and quality of (real) life: A meta-analysis. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(12), 755–760.
11. **Young K. (1998)**, Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237–244.
12. **Young K. (2004)**, Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences, *American Behavioral Scientist*.

REFERENCES

13. **Internet Addiction: Psychological Nature and Dynamics of Development /Internet-zavisimost': psikhologicheskaya priroda i dinamika razvitiya/ (2009)**, Ed. A.E. Voyskunsky. Moscow, Akropol, 279-294.
14. **Goffman E. (1963)**, Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Englewood Cliffs: NJ.
15. **Griffiths M. (2005)**, A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10, 191-197.

16. **Davis R. (2001)**, A cognitive behavioral model of pathological Internet use Computers in Human Behavior, 17, 187-195.
  17. **Caplan S. (2007)**, Relations Among Loneliness, Social Anxiety, and Problematic Internet Use // CyberPsychology & Behavior.. Vol. 10 (2). P. 234—242, doi:10.1089/cpb.2006.9963.
  18. **Ko, C.-H., Yen, J.-Y., Yen, C.-F., Chen, C.-S., & Chen, C.-C. (2010)**, The association between Internet addiction and family factors among adolescents in Taiwan. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 13(4), 369–375.
  19. **Kuss D., & Griffiths M. (2017)**, Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(3), 311.
  20. **Stryker S., & Burke P. (2000)**, The past, present, and future of an identity theory. Social Psychology Quarterly, 63(4), 284–297.
  21. **Hirschi T. (2002)**, Causes of delinquency. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
  22. **Cheng C., & Li, A. Y. L. (2014)**, Internet addiction prevalence and quality of (real) life: A meta-analysis. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 17(12), 755–760.
  23. **Young K. (1998)**, Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. CyberPsychology & Behavior, 1(3), 237–244.
- Young K. (2004)**, Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences, American Behavioral Scientist

Лусине Серобян

Особенности проявления интернет-зависимости учащихся

Заключение

Ключевые слова и выражения: интернет-зависимость, особенности, социальные отношения, коммуникация, поведенческие проявления, социальная интеграция, профилактика, онлайн-ролевая идентичность, значимость, цифровая среда.

Статья посвящена комплексному исследованию и содержательной характеристике особенностей проявления интернет-зависимости у обучающихся в поведенческой, эмоциональной, когнитивной, социальной, коммуникативной и учебной сферах.

Проведённые нами исследования и анализ профессиональной литературы показывают, что интернет-зависимость является многофакторным и многоуровневым феноменом, формирующимся в условиях взаимодействия личностных, семейных, образовательных и технологических факторов. Она проявляется в ослаблении контроля над использованием интернета, приоритизации онлайн-активности, поиске эмоциональной компенсации, формировании значимости различных идентичностей и перестройке социальных отношений в пользу виртуальной среды.

Обосновывается, что интернет-зависимость проявляется на ряде взаимосвязанных уровней: поведенческом, когнитивном, эмоциональном и социальном.

В этом контексте представлены и охарактеризованы особенности проявления интернет-зависимости с учетом поведенческих, когнитивных, эмоциональных, социально-психологических, учебных, возрастно-развивающих и коммуникативных характеристик.

Особое внимание уделяется коммуникативным особенностям: доминированию онлайн-общения, возможностям анонимной самопрезентации, механизмам быстрого социального подтверждения и вовлекающему влиянию групповых цифровых взаимодействий.

Теоретическая интерпретация основывается на теории идентичности С. Страйкера, в рамках которой интернет-зависимость рассматривается как перераспределение иерархии ролевых идентичностей, при котором онлайн-идентичность приобретает высокую значимость и степень приверженности благодаря символическому подтверждению в цифровой среде.

В данном контексте также рассматривается теория социального контроля Т. Хирши, согласно которой интернет-зависимость формируется в условиях ослабления социальных связей, вовлечённости, веры в социальные нормы и обязательств. Эти

подходы позволяют рассматривать проблему не только как индивидуальное поведенческое нарушение, но и как процесс, обусловленный социальными взаимодействиями и конструированием идентичности.

Lusine Serobyán

Characteristics of the Manifestation of Students' Internet Addiction

Conclusion

Keywords and expressions: internet addiction, characteristics, social relationships, communication, behavioral manifestations, social integration, prevention, online role identity, significance, digital environment.

The article is devoted to a comprehensive study and substantive characterization of the features of Internet addiction manifestation among students across behavioral, emotional, cognitive, social, communicative, and academic domains.

Our research findings and the analysis of specialized literature indicate that Internet addiction is a multifactorial and multilevel phenomenon formed through the interaction of personal, family, educational, and technological factors.

It manifests itself in reduced control over Internet use, prioritization of online activity, the search for emotional compensation, the increasing salience of different identities, and the restructuring of social relationships in favor of the virtual environment.

It is substantiated that Internet addiction manifests across several interrelated levels — behavioral, cognitive, emotional, and social.

The paper presents and characterizes the manifestation features of Internet addiction, taking into account behavioral, cognitive, emotional, socio-psychological, academic, developmental-age, and communicative characteristics.

Special attention is paid to communicative features — the dominance of online interaction, the possibility of anonymous self-presentation, mechanisms of rapid social validation, and the engaging impact of group digital interactions.

The theoretical interpretation is based on Stryker's Identity Theory, within which Internet addiction is viewed as a reordering of the hierarchy of role identities, where online identity gains high salience and commitment due to symbolic validation received in the digital environment.

In this context, Hirschi's Social Control Theory is also considered, according to which addiction develops under conditions of weakened social bonds, involvement, belief in social norms, and commitment. These approaches make it possible to view the problem not only as an individual behavioral disorder but also as a process conditioned by social interaction and identity construction.

Լուսինե Սերոբյան - Հայցորդ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան Մանկավարժության ամբիոն

Лусине Серобян - Соискатель Армянский государственный педагогический университет имени Х. Абовяна Кафедра педагогики

Lusine Serobyan - Applicant (Degree Seeker) Kh. Abovyan Armenian State Pedagogical University Department of Pedagogy

Խմբագրություն է ուղարկվել 25.12.2025թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 03.03.2026թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 31.03.2026թ.